

Berislav Čović¹, Mile Marinčić²

¹ Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR–10000 Zagreb

² Srednja škola *Ivan Švear*, HR–10310 Ivanić-Grad

¹ berislavc@gmail.com

² marincic.mile@gmail.com

Društvena odgovornost za zdravo društvo u kontekstu promišljanja Küngova projekta svjetski etos*

Sažetak

Ovim istraživanjem nastojimo dati cjelovit prikaz pojma odgovornosti u okviru njegova doprinosa zdravom društvu. Okosnica za promišljanje o zdravom društvu, točnije o pokušaju da se društvo uvede u horizonte zdravoga bio nam je švicarski etičar, filozof i teolog Hans Küng i njegov idejni projekt Weltethos (svjetski etos). U okviru navedenog koncepta, kroz jedan povijesni nabačaj referirali smo se na filozofe i teologe od Platona i Aristotela, preko Augustina i Tome Akvinskog do Hansa Künga, ne zaboravljajući pritom na druge slične koncepte koji su se pojavili pod kraj dvadesetog i na početku dvadeset i prvog stoljeća, poput Jonasove nove etike (Princip odgovornost), Potterove bioetike, Ulrichove integrativne gospodarske etike i Čovićeve integrativne bioetike. U sukusu samoga rada na poseban se način uz svjetski etos napominje značenje koncepta integrativne bioetike te ostavlja otvorenim pitanje koje i kakve odgovore u budućnosti svi navedeni koncepti, a posebice svjetski etos, mogu ponuditi u pravcu onoga što je zdravo društvo, ali i zaštita života i svijeta uopće.

Ključne riječi

odgovornost, zdravo društvo, svjetski etos, Hans Küng, integrativna bioetika

Uvod

Današnjemu suvremenom čovjeku, opterećenim tegobnim problemima vremena u kojem živi, više je nego potrebno iznova dozvati u svijest pojam odgovornosti. Poticaj za promišljanje kako u pristupu tako i u traganju za odgovorima o životu postmoderna čovjeka daje nam Küng svojim idejnim projektom *svjetski etos*, konceptom kojim stavlja naglasak na etičku odgovornost svakog pojedinca polazeći od univerzalnih i općevažećih temeljnih vrednota i pravila koje su se potvrđivale i afirmirale tijekom stoljeća u svim svjetskim religijama, te nastojeći ta pravila i temeljne ljudske vrijednosti, odnosno zdrave temelje društva, putem dijaloga afirmirati u politici i gospodarstvu.

Treba imati na umu da je riječ o idejnom projektu koji još uvijek nije na zadovoljavajući način stekao svoju afirmaciju u području filozofske znanosti. Jedan od bitnih razloga takva stanja jest, s jedne strane, svakako njegova nedovoljna pojmovna, ali i argumentacijska strukturiranost, dok se, s druge strane, može govoriti i o filozofskom deficitu koji potencijale takve ideje nije

*

Rad je izrađen u sklopu Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, koji se

ostvaruje pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao instituciji nositeljici Centra.

u mogućnosti na adekvatan i produktivan način upotrijebiti. Nasuprot takvim, više neopravdanim kritikama svjetskog etosa koje mu upućuju pojedini filozofski krugovi, mišljenja smo kako manjkavosti u artikulaciji ne umanjuju njegovu vrijednost i doprinos društvu te da takva ideja zaslužuje ozbiljan integrativan filozofski pristup, jednako kao i neke druge slične ideje. Upravo je ponovno vraćanje na put integrativnog mišljenja i djelovanja, koji je filozofija uglavnom napustila, veliki doprinos Küngova svjetskog etosa.¹

1. Svjetski etos i zaštita ljudskih vrijednosti

S ubrzanim gospodarskim i tehnološkim razvojem, s kakvim se danas susrećemo u svijetu, nužno je postaviti opravdano pitanje odgovornosti svakog pojedinca. Danas svjedočimo velikim posljedicama upravo neodgovornog ponašanja prema prirodi u prošlosti (dovoljno je navesti samo globalno zatopljenje ili ubrzani nestanak prašuma, dok o iscrpljivanju ruda, nafte i plina nije potrebno ovdje posebno se osvrutati), čime je zapravo čovjek, upravo svojim neodgovornim postupcima, doveo u pitanje vlastito zdravlje, ali i svoj opstanak. Tako Ivan Cifrić, tvrdeći da je ubrzanim razvojem industrije poslije Drugog svjetskog rata došlo do ekološke krize koja je ozbiljna prijetnja kako za društvo i čovjeka, tako i za prirodu, navodi niz istraživača s područja prirodnih znanosti koji se bave štetnim djelovanjem posebice kemijskih sredstava. Posebno se referira na vrijedno istraživanje I. Frolowa koji ističe da su ekološki problemi sada postali i globalni.² Činjenice govore da smo pretjerali s ponašanjem u kojem je u središtu zanimanja samo profit, novac. Drugim riječima, ubrzani napredak i gospodarski razvoj služe samo za natjecanje u zgrtanju bogatstva, dok se malo ili gotovo nikako ne vodi briga o zaštiti prirodnih bogatstva o kojima smo dužni brinuti se za naše buduće naraštaje:

»Ekološki problem tako postaje pitanjem planetarne demokracije, humanističke i demokratske svijesti, osobito u postsocijalističkom svijetu.«³

Pozvani smo, kako to navodi Küng, biti odgovorni za svoje čine i postupke, te da

»... u danim okolnostima društveno upravljanje može, ne samo stalnim državnim zahvatima nego i utjecajima na uvjerenje i na svijest o odgovornosti samostalnih građanki i građana, ipak postići stvarne učinke.«⁴

U Općoj deklaraciji o ljudskim pravima,⁵ jasno se stavlja naglasak na ona bitna usmjerenja koja bi trebala biti od pomoći čovjeku u njegovu hodu u budućnosti, a Küng će na njima utemeljiti svoj projekt svjetski etos polazući na taj način nade, ali i očekivanja. Riječ je o dvama temeljnim stupovima ili načelima: *ljudskosti* i *uzajamnosti* iz kojih proizlaze četiri smjernice ili zapovijedi usklađene s konkretnim potrebama današnjeg čovjeka, a to su: njegovanje kulture nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom, solidarnost i pravedan ekonomski poredak, tolerancija i življenje u istini, ravnopravnost i partnerstvo između muškaraca i žena.

Osim gore navedenih dvaju temeljnih načela, Küng navodi i nekoliko značajnih događaja u povijesti koji su bili poticaj za nastajanje svjetskog etosa. Ti događaji su nužno zahtijevali moralno usuglašavanje, ali se nisu dogodili. Pokušaji da se putem dijaloga uspostavi mir i pomirenje među narodima i predstavnicima religija bili su bezuspješni zato što temelji za sve tako važne pokušaje nisu bili dobri. Nedostajalo je više tolerancije te se često upadalo u etički partikularizam jer se nisu pronalazili zajednički interesi s drugom stranom. Egoizam u isticanju vlastitih načela prevladavao je nad prihvaćanjem općih zajedničkih načela koja bi vodila prema miru i pomirenju. Drugim

riječima, nedostajalo je iskrenosti, zakazali su svi etički sustavi kao i moralni stavovi, ali i oni koji su trebali preuzeti odgovornost po pitanju tolerancije, brige za drugoga, za pomaganje i poštivanje onoga što je drugačije od vlastite religije i kulture, nisu iskreno vjerovali u pomirenje, niti im je ono, zapravo, bilo važno.⁶

U dosadašnjem razvoju Ivan Cifrić vidi nekoliko poremećaja kako u području socijalnoga, tako i u području ekologije i ekonomije, ali s bitno drugačijim uzrocima i karakteristikama iz razloga što su sami akteri tih uzroka bili bitno ograničeni u svome djelovanju, dok su posljedice izazvanih ekonomskih kriza sanirane na više ili manje uspješan način. Danas je činjenično stanje potpuno drugačije, ali je i alarmantnija situacija: zagađivači postaju sve masovniji, posjeduju sve naprednija tehnološka sredstva pomoću kojih sve razornije iscrpljuju prirodna bogatstva. Postavlja se pitanje: kako se oduprijeti takvu sustavu koji sam sebe regenerira, odnosno proizvodi vlastite uzročnike nastalih kriza, povećavajući na taj način opću nervozu i nestabilnost jer u takvu »otkrivanju znanja čovjek upotrebljava Zemlju kao laboratorij u kojemu postaje i sam pokusni kunić«.⁷

Zadaća svjetskog etosa je upravo ispraviti te povijesne previde koji su nastali u dijalogu te učiniti iskren i odgovoran korak u ostvarivanju onoga što je do sada bilo bezuspješno. Küng će reći da »kriza sadašnjega svjetskog trenutka nije rezultat kratkoročnih, nego proizvod dugoročnih kriznih razvoja«.⁸

1

Usp. Borut Ošljaj, »Svjetski etos i njegova filozofska relevantnost«, *Filozofska istraživanja* 136 (4/2014), str. 487–496, str. 487–488.

2

Usp. Ivan Cifrić, »Suvremeno industrijsko društvo i ekološka kriza«, u: Tomislav Krznar (ur.), *Čovjek i priroda: prilog određivanju odnosa*, Pergamena, Zagreb 2013., str. 22–23 i dalje.

3

Nikola Skledar, *Čovjekov opstanak. Uvod u antropologiju*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1996., str. 163. Napredak koji je ostvaren ubrzanim tehnološkim razvojem za cjelokupno čovječanstvo ima i negativne posljedice: čovjek je ovladao prirodom te je iz vlastite pohlepe i egoizma počeo uništavati ona prirodna bogatstva koja su mu milijunima godina omogućavala opstanak i napredak do kojega je došao upravo zahvaljujući prirodi. Stječe se dojam da je demistifikacijom prirode čovjek na sebe preuzeo ulogu Stvoritelja. Usp. Hans Küng, *Projekt svjetski etos*, Miob naklada, Velika Gorica 2003., str. 23.

4

Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb 2007., str. 84.

5

Opća deklaracija o ljudskim pravima predstavljena je i kao sredstvo za pomirenje ideologija, religioznih uvjerenja i političkih nazora, koju su Ujedinjeni narodi prihvatili i usvojili na Općoj skupštini 10. prosinca 1948. godine (rezolucija br. 217 A/III/). Objavljeno

na hrvatskom jeziku 27. 11. 2009. u: »Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima«, *Narodne novine* 12/2009. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (pristupljeno 23. 9. 2016.), kao i na službenim stranicama Ujedinjenih naroda: <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src2> (pristupljeno 23. 9. 2016.).

6

O važnosti i doprinosu svjetskih religija u ostvarenju jednog svjetskog etosa, upućujemo na djelo Helmuta Reinaltera, s posebnim osvrtom na IV. poglavlje naslovljeno »Das Projekt Weltethos aus der Sicht der vergleichendem Religionswissenschaft«. Vidi u: Helmut Reinalter, *Projekt Weltethos. Herausforderungen und Chancen für eine neue Weltpolitik und Weltordnung*, Studien Verlag, Innsbruck, Wien, Bozen 2006. O važnosti i perspektivama praktične primjene svjetskog etosa upućujemo na djelo Johannes Rehma te posebno ističemo posljednje poglavlje pod naslovom »Weltethos praktisch!«. Vidi u: Johannes Rehm, *Weltethos praktische Perspektiven für den interreligiösen Dialog*, Matthias Grünewald Verlag, Mainz 2004.

7

Usp. Ivan Cifrić, »Suvremeno industrijsko društvo i ekološka kriza«, u: *Društvo i ekološka kriza*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1988., str. 26–27.

8

Usp. H. Küng, *Projekt svjetski etos*, str. 23.

Upravo će težnja čovjeka za moći i vlasti dovesti do mnogih sukoba i ratova tijekom povijesti. Energije se nisu usmjeravale u pravcu pomirenja, dijaloga i bolje budućnosti za čovjeka, nego u razvoj naoružanja, što ima za posljedicu da čovjek takvim napretkom nije postao slobodan, nego zarobljen u vlastiti strah i napetost od ponovnih sukoba koji bi mogli dovesti do njegova nestanka.⁹ Pred svjetski etos se stavlja velika zadaća u ispravljanju poremećenog stanja u stvari koje se dogodilo iz iskrivljenih moralnih osjećaja za red u svijetu, bilo da se radi o moralu kao unutarnjem ljudskom glasu savjesti ili božanskom zakonu kao temeljnom moralnom normom svih religija.¹⁰ Tako je u našem visoko razvijenom tehnološkom društvu razvoj genetike postalo jedno od gorućih pitanja našega vremena jer usprkos pozitivnim motivima, nažalost ima i negativne posljedice štetne po zdravlje čovjeka (dovoljno je istaknuti genetički modificirane organizme u proizvodnji hrane, kloniranje i sl.).¹¹ Jednako tako pred svjetskim etosom stoji izazov i zadaća traženja rješenja po pitanju korupcije koja sve više zahvaća gospodarstvo, politiku, kulturu pa i znanost, što ima za posljedicu generiranje kriza od kojih imaju koristi isključivo pojedine interesne skupine.¹² Nesumnjivo je da živimo u dinamičnom globaliziranom društvu gdje pojedinačni problemi sada postaju globalni, stoga Kūng upućuje zahtjev da:

»Globalno gospodarstvo, tehnologija i politika trebaju utemeljenje u globalnom ethosu. Svjetska politika i svjetsko gospodarstvo zahtijevaju jedan svjetski ethos.«¹³

Zahtjev za globalnim svjetskim etosom, kako primjećuje Predrag Režan, postao je više nego opravdanim te se čini nužnim usvajanje etičkih principa kojim bi se uredili međuljudski odnosi u svim društvima i kulturama. Samo putem konstruktivnih rješenja, u traženju konsenzusa, moguće je pronaći put koji će voditi do traženog cilja, do zajedničkih, općeprihvaćenih i općevažćih odgovora.¹⁴ Hans Kūng kao moguće rješenje vidi u zahtjevu za globalnom odgovornosti:

»Zahtijevati globalnu odgovornost znači ponajprije tražiti suprotno od onoga što je puka etika uspjeha; suprotno od postupanja za koje svrha opravdava sva sredstva i za koje je dobro ono što funkcionira, donosi profit, moć ili užitek.«¹⁵

Taj novi smisao za *etos odgovornosti* ima zadaću, kako u politici tako i u gospodarstvu, na uvjerljiv način povezati *gospodarske strategije* i *etičke prosudbe*. Prema njegovu mišljenju, nova paradigma gospodarskog etosa konkretizira se tako što »preispituje povređuje li gospodarsko djelovanje viša dobra ili vrednote, konkretno, je li podnošljivo u društvenom, ekološkom i budućnosnom smislu.«¹⁶

Kūng je mišljenja da postoji jedan *treći put* između individualizma i kolektivizma, kapitalizma i socijalizma. »Solidarizam« regulira princip osobnosti, princip solidarnosti i princip supsidijarnosti.¹⁷ Naglašava da

»... nitko danas ne treba biti protiv 'modernih dostignuća', protiv slobode, jednakosti i bratstva, protiv demokracije i ljudskih prava jer on ili ona vjeruju u Boga. Danas se religijska orijentacija na stvarnost i znanstvena slika svijeta jednako malo isključuju kao i religijska vjera i politički angažman.«¹⁸

Ono što je neophodno u tim zahtjevima jest konkretizacija i potvrđivanje u stvarnom životu putem temeljnog konsenzusa svih, odnosno poziva da svaki pojedinac svojim odgovornim djelovanjem zamisli svjetskog etosa provede u djelo putem zahtjeva današnjeg vremena koje smo prethodno istaknuli, tj.

»... ne samo sloboda, nego istodobno i pravednost; ne samo jednakost, nego istodobno i pluralnost, ne samo hrabrost, nego bratstvo i sestrinstvo, ne samo koegzistencija, nego svjetski pore-

dak koji potiče mir, ne samo produktivnost, nego i solidarnost s okolinom, ne samo tolerancija, nego i ekumenizam.«¹⁹

Küng će putem dviju temeljnih ideja *Svjetskog etosa za svjetsku politiku* i *Svjetskog etosa za svjetsko gospodarstvo*²⁰ precizirati tko treba preuzeti odgo-

9

O dijalogu između teologije (morala) i medicine više u: Karl Hunstorfer, *Ärztliches Ethos. Technikbewältigung in der Modernen Medizin?*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien 2007., str. 37–41. O zloupotrebi nuklearne energije više u: Dinka Čorkalo Biruški, »Nuklearna energija: percipirana opasnost i promjena stava«, *Socijalna ekologija* 5 (1/1996), str. 21–36; Nigel Hawkes i dr., *Najgora nesreća na svijetu – Černobil: kraj nuklearnog sna*, Globus, Zagreb 1987.; Max Taylor, John Horgan, *Terorizam u budućnosti*, Golden marketing, Zagreb 2003.; Stephen Y. Cimbala, *Nuclear Weapons in the Information Age*, Continuum, London, New York 2012.

10

O odnosu svjetskog etosa spram globalizacije upućujemo na: H. Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, str. 21–35, 175–177; a svjetskog etosa spram ekologije na: Ibid., str. 81–84; te upućujemo na kritičke radove Ivana Cifrića, posebno: »Bios i etos: okoliš u bioetičkoj paradigmi«, u: Ante Čović (ur.), *Izazovi bioetike*, Pergamena, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2000., str. 169–181; Ivan Cifrić, »Globalizacija i svjetski etos«, *Filozofska istraživanja* 93 (2/2004), str. 355–368.; *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa*, Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 2000.

11

Usp. Predrag Režan, *Svjetska etika – put prema konsenzusu među religijama i etičkim stavovima* (magistarski rad), Filozofski fakultet, Zagreb 2007., str. 6–8. O važnosti problema GMO-a i njegovih štetnih implikacija na zdravlje čovjeka upućujemo na sljedeće istraživanje: Ivica Kelam, *Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem*, Pergamena, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku, Zagreb, Osijek 2015.

12

Kao posljedica svih tih umjetno stvorenih kriza jest nejednaka distribucija bogatstva i nekontrolirane špekulacije bankarskih mešetara na tržištima kapitala. Ovdje se kratko referiramo na krize u SAD-u i Velikoj Britaniji, a što je imalo za posljedicu stvaranje recesije u Europi. Vidi: Denis Pavić, Ivan Balta, »Uzroci velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom«, *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe* 1 (1–2/2007), str. 137–155. Važan doprinos u rasvjetljavanju ovoga problema dali su svojim

uvidima: Franz Josef Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje: eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja*, Intercon, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2003., posebno vidi poglavlje 22, str. 155–172.; William F. Engdahl, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Dectect, Zagreb 2008.; Carlo Alberto Briochi, *Kratka povijest korupcije: od staroga vijeka do naših dana*, Mate, Zagreb 2007.

13

H. Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, str. 34.

14

Küng ovaj termin, kako primjećuje Predrag Režan, proširuje u složenicu *minimalni etički konsenzus*, koji zahtijeva minimalna načela i norme kako bi se došlo do zajedničkih stajališta među sudionicima o pitanju dijaloga. Usp. P. Režan, *Svjetska etika*, str. 9–10.

15

H. Küng, *Projekt svjetski etos*, str. 50.

16

Hans Küng, *Doživljena čovječnost: Sjećanja*, Ex Libris, Synopsis, Rijeka, Sarajevo 2014., str. 486.

17

Hans Küng, *Izborena sloboda: Sjećanja*, Ex Libris, Synopsis, Rijeka, Sarajevo 2008., str. 86.

18

H. Küng, *Projekt svjetski etos*, str. 87.

19

Opširnije o postmodernim zahtjevima na kojima Küng inzistira vidi: H. Küng, *Projekt svjetski etos*, str. 88–90. Jednako tako, na tragu Küngova projekta, brazilski teolog Leonardo Boff drži da novi etos zahtijeva i nove perspektive i zalaže se za jedan zajednički planet Zemlju na kojoj će svoje mjesto imati svi, bez ograničenja (sada smo zarobljeni državama, jezikom, kulturama, dijalektima i sl.). Taj etos želi utjeloviti konkretni moral, vrijednosti i stavove te ih praktično potvrditi. Unatoč mnogobrojnim razlikama u stavovima i ciljevima, on se mora praktično na konkretan način potvrditi, a da bi se to ostvarilo, nužno je da ta želja dođe iz najdublje čovjekove prirode, na način koji je prihvatljiv i razumljiv svima, u svrhu zajedničkog dobra. Usp. Leonardo Boff, *Essential Care. An Ethics of Human Nature*, Baylor University Press, Waco, Texas 2008., str. 12–13.

20

Na ovom se mjestu posebno referiramo na prethodno navedeno Küngovo djelo *Welt-*

vornosti u pogledu na svijet i čovjeka, naglašavajući da je besmisleno donositi nove zakone ako u ljudima neće postojati svijesti, odnosno odgovornosti, etičke volje i motivacije za njihovo poštivanje i prihvatanje.²¹ Nadalje, Küng će naglasiti da su za svjetski etos važnija od izbora riječi pitanja o samoj stvari, poput: kako predmetno oblikovati obveze svjetskog etosa? Od kuda trebaju proizlaziti konkretne propisane prosudbe koje se zadaju ljudima? Pozivajući se na kritički samostalni razum (!), je li ispravno kretati uvijek od ničega? Jesu li velike svjetske religije i etičke predaje doista u mogućnosti da budu uporišne točke u jezičnom oblikovanju svjetskog etosa?²² Na ova pitanja je nužno dati odgovore da bi se na ispravan način razumjela sama ideja nastanka svjetskog etosa.

2. Od Platona preko Augustina i Tome do Künga o zdravom društvu

U izbjegavanju nesporazuma oko razumijevanja *svjetskog etosa*, u našem kontekstu istraživanja nužno je naglasiti da se pod svjetskim etosom razumijeva prije svega čovjekovo temeljno ćudoredno držanje, shvaćeno pojedinačno i skupno, orijentacijski i moralni kompas, ali ne u smislu čarobnog recepta koji pruža gotova i idealna rješenja za sve moguće probleme koji se pojavljuju u svijetu. To je, i tako ga treba razumijevati, temeljna suglasnost oko postojećih, obvezujućih vrijednosti, čvrstih mjerila i osobnih temeljnih stajališta bez kojih društvima prijete anarhije ili diktature.²³ Ovdje se radi o izgradnji etičke kulture među svim ljudima, s važnim naglaskom na ono životno držanje koje ima zadaću da svoje djelovanje započne od svakog pojedinca, pa onda i na cijele skupine i društvo u cjelini. Te etičke temelje i spoznaje nužno je produbljivati u jednom zajedničkom, nosećem etosu, kako to upozorava Günther Gebhardt, nastojeći biti učinkovit pokušaj u pružanju doprinosa rješavanju prijevora i katastrofe koje su nastali ne prirodnim putem, nego izravnim djelovanjem čovjeka u svim životnim područjima, kako osobno tako i globalno, a što neupitno utječe i na zdravlje ljudi, bilo na psihičkoj, fizičkoj ili duhovnoj razini.²⁴

Kada je riječ o zdravlju, dobro je vratiti se na početke promišljanja o njemu. Platon je promišljao pojam ljudskoga zdravlja, te jasno razgraničio zdravlje duše od zdravlja tijela. Hvale vrijedan doprinos u pravcu razjašnjavanja pojmova poput *život*, *zdravlje* i *liječništvo* u Platonovoj filozofiji daje nam Marko Tokić.²⁵ Posebice važnim ističe Platonova promišljanja o cjelovitosti ljudskog života i to kao tjelesno i kao duševno zdravlje. Tu nam Tokić pokazuje da ljudi koji su više okrenuti smrtnomu (žudjenju i žešćenju)²⁶ nisu skloni razmatranju istine poput onih ljudi koji su više usmjereni na razabiranje. Međutim, i jedni i drugi, i razabirači kao i žeđači i žudači mogu provoditi život u istini ako plemenitim nagovorom uvide da je vladavina razmatranja istine najkorisnija za uživanje sreće.

Priču, bolje rečeno primjer o važnosti usklađivanja tjelesnog i duševnog možemo iščitati i u Platonovoj *Državi*.²⁷ Platon stanje u državi uspoređuje sa stanjem tijela (ljudskog organizma). U toj usporedbi kaže: ako čovjeka boli prst, ne osjeća li to cijeli čovjek ili ako je čovjek radostan zbog nečega, zar osjećaj radosti nema cijelo tijelo? Dakle, nešto što je loše za pojedinca utječe i na državu kao organizam (ili bi barem tako trebalo biti), a nešto što je loše za državu prelijeva se i na pojedinca. Ovdje možemo ići i korak dalje, a posvećena globalizacija daje nam za pravo učiniti takav korak, te možemo reći, ako je nešto loše za pojedinca, loše je i za sve ljude na planetu, i obrnuto.

Augustin je bio uistinu zadivljen čovjekom kao Božjim stvorenjem. Međutim, on je čvrsto vjerovao u nerazdvojivost čovjekova tijela i duše, pri čemu je duša stvorena da bi oblikovala i vodila tijelo. Nažalost, čovjek je često i veliki problem. Problem nastaje uslijed kontrasta između njegove veličine i njegove bijede. Upravo zbog toga dolazi do poremećaja reda i mira. Čovjeku nedostaje mira jer nema reda, možemo reći: jer nema odgovornosti u ljubavi koja bi stvorila red.

Tri su zagonetke u kojima se odvija čovjekov život u povijesti čovječanstva. To su: zagonetka smrti, borbe između duha i tijela i neuravnoteženosti između onoga što čovjek jest i što čovjek želi. Najjasnije se u ovoj posljednjoj zagonetki očituje problem između onoga što čovjek nužno ljubi i onoga što čovjek neizbježno nalazi. Tako on ljubi život, a nalazi smrt; ljubi istinu, a toliko puta upada u zabludu ili je mučen sumnjom; želi ljubiti, ali nailazi na odbojnost, mržnju i uvredu.²⁸

Po naravi je čovjek društveno biće, ali je po porocima izrazito umanjena njegova društvenost.²⁹ Augustin prenosi naglasak s individualnoga na komunitarno, tj. zajedničko dobro. Ovdje možemo razumjeti i Augustinov govor o privatnoj i zajedničkoj ljubavi, te sukladno tomu o dvije države. Privatna ljubav napušta zajedničko i svjesno hodi u oskudicu (*privatio*), slijedeći pojedinačna dobra, koja posjeduje i koja želi kao vlastita, tj. isključujući druge. Samim tim osoba se zatvara u sebe i širom otvara putove oholosti, škrtosti i pohlepi. Na taj način shvaćeno – samo za sebe – ono što je dobro, naprosto postaje zlo. Narav privatne ljubavi je okrenutost djelomičnom dobru kao isključivom dobru, te napuštanje i bijeg od odgovornosti za zajedničko dobro. Samo zajedničko dobro, koje u punom smislu jest univerzalno i vječno dobro, može biti dobro svih (za sve). Takvo dobro (zajedničko dobro) koje privatna ljubav napušta jer je sebična i zatvorena u sebe, društvena ljubav traži, dajući prednost zajedničkom dobru pred vlastitim, želi to dobro posjedovati, radosna da ga može uživati i radosna da ga drugi uživaju jer je to dobro koje se ne smanjuje, nego raste rastom onih koji ga posjeduju i koji se na njemu naslađuju.³⁰ Samo na taj način u odgovornom i s puninom ljubavi shvaćenom dobru svih i za sve

ethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft, Piper, München 1997.; hrvatsko izdanje u dva sve-ska objavio je Intercon pod naslovima *Svjetski ethos za svjetsku politiku* (Zagreb 2007.) i *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo* (Zagreb 2007.) koja uz programski spis *Projekt Weltethos* (Piper, München 1990.) čine polazišni temelj ovoga istraživanja.

21

Usp. Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: dokumenti, utemeljenja, primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo 2014., str. 240. U kontekstu ove rasprave, važnost promjena u vrijednostima i ljudskom ponašanju ističe i Erich Fromm u djelu *Imati ili biti?*, Izvor, Zagreb 2004.

22

Usp. H. Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, str. 149.

23

Ibid., str. 150.

24

Usp. Günter Gebhardt, »Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog«,

Vrhbosnensia XVI (2/2012), str. 431–445, str. 435.

25

Marko Tokić, *Život, zdravlje i liječništvo u Platonovoj filozofiji*, Pergamena, Zagreb 2013.

26

Ibid., str. 29–30.

27

Platon, *Država*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1976., str. 151.

28

Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*, sv. 2, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995., str. XXXIII.

29

Ibid., str. LII.

30

Ibid., str. LIII.

može biti izrečena rečenica: *Ljubi pa radi što hoćeš*. Nema izgubljenosti niti jednog djelića čovječanstva kad se ljubi ljubavlju koja je odgovornost, a koja uključuje Boga, nas same i druge. Opće je poznata činjenica da se sv. Toma Akvinski u svom nastojanju pojašnjavanja kako čovjekove, tako i Božje naravi, ponajprije koristio spisima Filozofa (Aristotela).³¹ U kontekstu tumačenja ćudoređa sv. Toma kaže da filozofiju ćudoređa možemo podijeliti na tri dijela: osobno ćudoređe raspravlja o svrhovitim radnjama jednog čovjeka, o radnjama kućne zajednice raspravlja gospodarstvo (*oconomica*), te treće koje raspravlja o radnjama građanske zajednice, a zove se državnštvo (*politica*).³² Navedena podjela trebala bi nas i mogla potaknuti na ozbiljna promišljanja. Nije li novovjekovna etička misao, čak i u kršćanskoj moralici, ili odviše individualistička ili pretjerano kolektivistička. Jednako tako, nije li ekonomsko-politička misao i praksa dobrim djelom zaboravila na etička načela. Etika ne smije izgubiti iz vida ekonomiju i politiku, i obrnuto, ekonomija i politika ne smiju postati amoralne znanosti. Čini se da se u našem suvremenom svijetu događa upravo netom prije navedeno. Etika gubi iz svog obzora ekonomiju i politiku (naravno ne namjerno), a politici i ekonomiji etika sve više postaje smetnja i teret, ili povremeno *ukras* ili *moda*, ali ništa više od toga. Akvinac utire put onomu što nazivamo angažirana i aktivna vjera, te nam pokazuje da filozofija i teologija trebaju ići zajedno. On ukazuje na činjenicu da je moguće uskladiti znanost i vjeru. Čovjekovo djelovanje (u smislu *humanae*) redovito je usmjereno prema nekoj svrsi. Vrlo je važno svoje djelovanje uskladiti s konačnom svrhom – vrhovnim dobrom.

Čovjek ima i mogućnost i pravo posjedovati privatno vlasništvo (zemaljska dobra), što stoji i kod Aristotela u prvoj knjizi *Politike*, naime da je čovjeku prirodno posjedovanje vanjskih dobara, nikada ne zaboravljajući komu pripadaju navedena dobra – to jest Bogu.³³ O razlozima zbog kojih je dopušteno privatno vlasništvo Akvinac navodi slijedeće:

- svatko više brige posvećuje onome što pripada njemu samome, nego li onome što je zajedničko dobro svih ljudi ili veće skupine
- poslovi se urednije obavljaju ukoliko je jasno svakom pojedincu koju i kakvu brigu ima u nekoj određenoj upraviteljskoj stvari
- jasno određeno posjedovanje daje mir ljudima, jer svatko nađe zadovoljstvo u svojoj vlastitoj stvari.³⁴

Uz prvu tvrdnju Toma nam pojašnjava, kako čovjek u trenutku kad dijeli zajedničko dolazi u napast razmišljati kako će drugi voditi navedenu brigu (»brigo moja prijeđi na drugoga«), drugim riječima nerijetko želi izbjeći eventualni napor.

Uz drugu tvrdnju, stoji pojašnjenje o tome da kad se previše ljudi brine o nekoj stvari, vrlo lako dolazi do zbrke i nesporazuma, a samim tim i do mogućeg neprijateljstva i suprotstavljanja.

I treće, ne manje važno, često dolazi do svađa među onima koji su u zajednici posjednici, a istovremeno ništa nije jasno određeno. Navedene tvrdnje zorno pokazuju kako jednaku zamku u pravcu odgovornog, potpuno smislenog, etički osviještenog i moralom prožetog ljudskog ponašanja i djelovanja jednako mogu prouzročiti i individualizam, kao i kolektivizam. Nadalje, reći će Toma, privatno vlasništvo ne protivi se naravnom pravu, nego je dodatak naravnom pravu do kojeg je došao ljudski razum istraživanjem.³⁵ Nepravedno bi bilo sprječavati druge da mogu doći do privatnog vlasništva ili nekoga dobra.³⁶

Iz navedenoga se jasno da iščitati da je važno razborito i odgovorno ophođenje kako vremenskim dobrima, tako i dobrima u okviru ljudske zajednice. Mudrac ima zadaću upravljanja, kaže Toma, oslanjajući se na Aristotela jer

je mudrost najveće dostignuće razuma, a razum se posebno odlikuje time da spoznaje poredak (*ordinem*) stvari.³⁷

Također, Akvinac u Drugom dijelu *Sume*³⁸ izlaže cijelu etiku i moralnu teologiju, kao razmišljanje i upravljanje »kretanja razumskog stvorenja prema Bogu« na razini slobodnih čina i odgovornih odluka. Odatle potječe mudrosna značajka njegove metafizike i njegove teologije kao i njegove etike, utoliko ukoliko je znanost upravljanja ljudskim činima usmjerenima prema »vječnim načelima«.

Prema tome, današnja kriza etike, koja očigledno postoji, leži u oslabljenom smislu za istinu, posebice za zadnju istinu – što je Bog. Stoga bi svakako trebalo nastojati, što je moguće više, trajno produbljivati studij teološke, filozofske, etičke i političke nauke, koju je sv. Toma ostavio u baštinu katoličkim školama, a što je Crkva bez oklijevanja prihvatila kao svoj nauk, posebice dio koji se tiče naravi, sposobnosti, usavršenosti, poziva, odgovornosti čovjeka na osobnom i društvenom području kako će biti definirano i smjericama koje nam je ponudio Drugi vatikanski koncil.

Problematiku istine razmatra i Ante Čović u novije vrijeme u vidokrugu integrativne bioetike³⁹ te se u navedenom približava konceptima koji su se pojavili krajem dvadesetog i na početku dvadeset i prvog stoljeća (uz Küngov projekt svjetski etos, *Princip odgovornost* i nove etike Hansa Jonasa, integrativne gospodarske etike Petera Ulricha).⁴⁰

Tako za Petera Ulricha, kako navodi Mile Marinčić, integrativna gospodarska etika zahtijeva novo promišljanje u okviru gospodarstva. Normativno se nala-

31 K. Hunstorfer, *Ärztliches Ethos*, str. 43 i dalje.

32 Tomo Vereš, *Toma Akvinski: izabrano djelo*, Globus, Zagreb 1981., str. 113.

33 Aristotel, *Politika*, Globus, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988.

34 T. Vereš, *Toma Akvinski*, str. 272.

35 Ibid.

36 Zasigurno će protivnici privatnoga vlasništva (posebice oni koji ga kao takva vežu uz kapitalizam – komunisti (marksisti) i socijalisti, u gore navedenim razlozima vidjeti svojevršni »blagoslov« za obespravljenost maloga čovjeka, robovlasnički odnos radnika, ugnjetavanja svake vrste i sl. Međutim, svakako bi trebalo sagledati i pojašnjenja koja nam Toma Akvinski u navedenim točkama daje. No, moglo bi se činiti da privatno vlasništvo iskače iz tematike kojom se bavimo. Međutim, u kontekstu međuljudskih odnosa neupitno je da i područje privatnog vlasništva, kao i gospodarstva i politike ima veze sa zdravljem društva uopće te je o njemu svakako potrebno promišljati. Navedenoga je posebice bio svjestan Hans Küng kada se u okviru svog *Wel-tethosa* na poseban način dotiče gospodarstva i politike.

37 T. Vereš, *Toma Akvinski*, str. 111.

38 Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, sv. 1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.

39 O razvoju i opredmećenju integrativne bioetike upućujemo na neka od istraživanja Ante Čovića: *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb 2004.; Ante Čović (ur.), *Integrative Bioethik und Pluriperspektivismus/Integrative Bioethics and Pluri-Perspectivism*, Academia Verlag, Sant Augustin 2010.; Ante Čović, »Integrativna bioetika i pluriperspektivizam«, u: Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo 2007., str. 65–76. O samom doprinosu koncepta integrativne bioetike i »Čovićeve škole« bit će više riječi na kraju rada.

40 Ovdje navodimo i vrijedan doprinos u promišljanju globalnog, socijalnog tržišnog gospodarstva, koje je dao ugledni njemački kardinal Reinhard Marx djelom: *Kapital: Pledoaje za čovjeka*, Naklada Zadro, Zagreb 2009. Kao jedno od rješenja globalnih ekonomskih kriza od velike pomoći može biti solidarizam, odnosno kršćanska socijalna etika. Zalaže se, na tragu Hansa Künga, za socijalna pitanja – za globalizaciju pravednosti (vidi pogl. VIII., str. 213–239) i odgovornost kako u

zi uvijek u ekonomskom razmišljanju, samo to treba biti kritički rasvijetljeno i stavljeno u kontekst pitanja o istinskom i pravom suživotu. Dojam je kako integrativna gospodarska etika probija određene granice u okviru gospodarskog promišljanja, te stremljenje promišljanju gospodarstva u okviru održivog razvoja čovjeka i svijeta, što je samo po sebi *novum*. Navedeni *novum* postavlja i novu zadaću: na koji se način nositi s nadolazećim izazovima. Kako urediti ili stvoriti gospodarstvo koje će istovremeno biti odgovorno, ali i brižno, a ne samo sebi svrhom? Međuljudski odnosi, zaštita čovjeka i svijeta, zaštita okoliša, ekologija, problemi društva (poput korupcije) i sl. samo su neke od stvari na koje utječe i može utjecati gospodarstvo.⁴¹

U okviru je svoje etike odgovornosti Hans Jonas prije svega usredotočen na tehnološko-znanstvenu civilizaciju i konstatira da etika više ne može pratiti tehnološko-znanstveni napredak. Međutim, Jonas ide korak dalje navodeći da uslijed takve nemoći i nekontrolne postoji realna opasnost za čovječanstvo i planet u cjelini, stoga on raspravu stavlja u širi kontekst koji uključuje i ekonomiju, politiku te samo pitanje uređenja društva.⁴² Međutim, između redaka kod Jonasa možemo pročitati upozorenje o našoj nekontrolni ne samo tehnike nego i ekonomije (gospodarstva), ali i znanosti, posebice u okvirima onoga što nazivamo prirodne znanosti. To potvrđuje istraživanjem i Krunoslav Nikodem oslanjajući se upravo na Hansa Jonasa:

»... dio odgovora leži u moći koju je čovjek dobio posredstvom znanstveno-tehničkog napretka od XIX. stoljeća do danas. Po prvi puta u povijesti čovjek ima moć uništiti ne samo drugog čovjeka (ili druge ljude) već i cjelokupnu biosferu, cijeli planet. Time je promijenjena bit ljudskog djelovanja.«⁴³

Dakle, jedno je od ključnih pitanja kako kontrolirati ili kanalizirati nadmoć tehnološko-znanstveno-ekonomskog shvaćanja i što kao alternativu uopće možemo ponuditi. Jonas u analizi odnosa marksizam (socijalizam)–kapitalizam laganu prednost daje marksizmu (socijalizmu). Hrvoje Jurić smatra da je Jonasov *zagovor totalitarizma* prije filozofska provokacija negoli dosljedno izvođenje političkih konzekvenci iz takve etike.⁴⁴ Jonas nas je ovom provokacijom pozvao na duboko i hitno promišljanje o *novoj etici, trećem putu* za budućnost, koja će na »krilima« interakcije, pluriperspektivistički i integrativno, u stalnom i otvorenom deliberativnom procesu, argumentirano koristiti sve pozitivne dosege tehnike, znanosti i kulture za što bolje uređenje i očuvanje svijeta i međuljudskih odnosa u njemu.

Od svega prethodno izrečenog puno je važnije, na što nas upozorava i sam Küng kada je u pitanju temeljna etička suglasnost, da se ne ostane samo na teoriji oko općenitih programskih riječi. Stoga je nužna njena afirmacija, konkretno potvrđivanje u susretima, konferencijama i razgovorima s različitim kako religijskim tako i ne-religijskim skupinama. Ističući važnost moralnog ponašanja svake osobe, posebno onih koji imaju važnu odgovornost u svome djelovanju, izražava žaljenje za ustanovama koje su pretrpjele veliku štetu tijekom prethodnih godina upravo nesavjesnim djelovanjem njihovih najvažnijih dužnosnika koji su takvim svojim nesavjesnim i neodgovornim ponašanjem vlastiti poziv i profesiju često dovodili na zao glas, poput istraživača raka s krivotvorenim ishodima, kardiokirurga s prevelikim računima, svećenika povezanog sa zlostavljanjem djece, novinara s krivotvorenim intervjuima i dr.⁴⁵ Iz takvih razloga nužno je iznova dozvati u svijest neopozive smjernice na koje se svjetski etos poziva, a koje su prisutne u svim vjerama i etičkim predajama čovječanstva i koje, naravno, moraju biti prenesene u današnje vrijeme. Küng će reći da

»... bez etičke volje, bez čudorednog zamaha, bez moralne energije, nije moguće niti započeti savladavanje velikih prepreka 21. stoljeća.«⁴⁶

Važnim se čini i pitanje odgovornosti onih koji imaju bitnu ulogu u odlučivanju u politici i gospodarstvu:

»... u području politike, kao i u području gospodarstva, trebamo ne samo nove strukture nego i neporočne osobnosti i novi smisao za odgovornost. Samo se tako može odgovorno voditi ona politika koja pokušava ostvariti tešku ravnotežu između ideala i činjenica, a koju treba uvijek iznova tražiti.«⁴⁷

Stavljajući tako pred svakog čovjeka važnu ulogu za budućnost čovječanstva u vidu zajedničke odgovornosti u postizanju boljeg i pravednijeg svijeta.

Možemo se složiti s tvrdnjom Edgara Morina da su danas u zapadnom svijetu temelji etike u ozbiljnoj krizi:

»Bog je odsutan, Zakon je desakraliziran, društvo Nad-Ja ne nameće se bezuvjetno, a u nekim je slučajevima čak i potpuno odsutno. Osjećaj odgovornosti je sužen, a osjećaj solidarnosti oslabljen.«⁴⁸

Na tom tragu je i Krunoslav Nikodem kada navodi da je

»... moderno društvo bitno nehumano društvo, ono postaje u tolikoj mjeri ovisno o tehnici da je životna okolina sve manje razumljiva sve većem broju ljudi. Neprikladnost okoline za ljudski život dovodi do potpunog odvajanja čovjeka modernog društva od svijeta u kojem živi.«⁴⁹

Na to nas upozorava i Ivan Cifrić, samo u odnosu prema prirodi, da je ona: »obezbožena« (*Entgottung*), »obezduhovljena« (*Entgeistung*), »obestvorena« (*Entdinglichung*) i »obesmislena« (*Entsinnlichung*).⁵⁰

Upravo kao odgovor na takve poteškoće koje su prisutne u svijetu, svjetski etos želi svjetsku svijest usredotočiti na svjetsku savjest s namjerom da ona zaživi nepovratno, kao obvezujuća ponašanja ljudi, ali i ustanova; ne kao utopijski »sretni svijet« (*»heile Welt«*), nego kao stvarno bolji svjetski poredak.⁵¹

gospodarstvu, tako i u području politike gdje će središte biti dobro za čovjeka (vidi završno razmišljanje, str. 240–250). Uvidjevši moguće rješenje u jednom »trećem putu« između liberalnog individualizma i socijalnog kolektivismu, R. Marx je mišljenja da gospodarstvo mora primarno služiti čovjeku umjesto vlastitoj svrhovitosti.

41
Mile Marinčić, *Integrativna gospodarska etika Petera Ulricha i novija etička strujanja*, Pergamena, Zagreb 2016., str. 107.

42
Više o ovom problemu vidi u: Hans Jonas, *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, Veselin Masleša, Sarajevo 1991.

43
Krunoslav Nikodem, »Moderno društvo kao 'tehničko društvo'. Društveno-povijesna priprema za razvoj neljudskih oblika života«, *Nova prisutnost* 1 (1/2003), str. 29–42, str. 38.

44
Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb 2010., str. 203.

45
H. Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, str. 234–235.

46
Ibid.

47
Ibid.

48
Edgar Morin, *Etika*, Masmedia, Zagreb 2008., str. 23.

49
K. Nikodem, »Moderno društvo kao 'tehničko društvo'. Društveno-povijesna priprema za razvoj neljudskih oblika života«, str. 37.

50
Ivan Cifrić, *Bioetička ekumena*, Pergamena, Zagreb 2007., str. 11.

51
H. Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, str. 271.

Prigovora na ovakve »utopističke« ideje uvijek će biti, toga je svjestan i sam Kūng, ali to nikako ne umanjuje doprinos njegova projekta općoj dobrobiti, tj. zdravlju društva.⁵²

Uloga svjetskog etosa jest da traga za onim principima koji će biti temelj za cjeloviti mir, suživot i toleranciju među svim ljudima naše planete, dok svjetske religije tu imaju ključnu ulogu sa svojim drevnim etičkim zahtjevima i moralnim stavovima. No taj korak nimalo nije lagan, ali ga je potrebno napraviti, kako to ekumenski primjećuje Alen Kristić u djelu *Religije i moć*, potvrđujući i Kantov kategorički imperativ:

»Moramo učiniti prvi korak prema drugome, čak ako na njega i neće biti odgovora! – jer će vjernici i njihove zajednice samo tako unijeti u društvo nešto novo i pripomoći u procesima pomirenja i opraštanja.«⁵³

3. Susret kao uvjet za zdravo društvo

Možemo postaviti isto pitanje koje je već formulirao Franz Josef Radermacher (na tom tragu je i Hans Jonas):

»... kakvo je današnje stanje glede generacijske pravednosti i hoće li idući naraštaji imati usporedive mogućnosti za život kao što ih mi imamo?«

Navodi da je

»... očigledno da u odnosu na važne neobnovljive izvore poput nafte i plina imamo ozbiljne probleme, te se u daljnjem odnosu prema tim resursima trebamo okrenuti alternativnim rješenjima, odnosno potreban nam je jedan novi društveni ustroj.«

Mišljenja je da možda

»... po prvi put u povijesti čovječanstva nalazimo stanje u kojem cjelokupno čovječanstvo svojim nasljednicima ostavlja težu situaciju nego što ju je dobilo.«⁵⁴

Kao rješenje Radermacher predlaže vlastiti program, odnosno svojevrsnu formulu budućnosti koju naslovljava: *Program za bolji svjetski poredak: formula budućnosti 10* → 4:34 (vidi poglavlje 18.). Zamišlja široki cilj pravednosti koji u konačnici odgovara programu za bolji i pravedniji svjetski poredak. Ta bi formula po njegovu mišljenju »mogla biti ključna za održivu budućnost«.⁵⁵

Na tragu toga promišljanja jest i Ivan Bubalo kada navodi primjer Kantova *moralnog svijeta* u kojem bi trebalo biti sve u skladu sa svim moralnim zakonima. U takvu svijetu

»... čovjek je bezuvjetno dužan ostvarivati zajednicu u kojoj će svi autonomno djelovati prema zakonima umnih bića, tj. prema zakonima slobode, u kojoj će se svi međusobno uvažavati i poštivati kao subjekti koji nikada nisu samo sredstvo, nego uvijek ujedno i svrhe po sebi za sve s kojima žive.«⁵⁶

Mišljenja smo da je upravo takva etika odgovornosti potrebna današnjem čovjeku da bi učvrstio svoj put prema ozdravljenju jer

»... čovjek u svome djelovanju ne počinje svaki put od nule, nego u svoje odluke i čine ulazi s cijelom poviješću svoga života. On se, istina, može i radikalno mijenjati, ali se i ti zaokreti događaju u kontekstu njegova konkretnog i specifičnog života.«⁵⁷

Da stvari nisu tako jednostavne, odnosno da su za ostvarenje toga mira današnjem čovjeku postavljene i mnoge prijetnje i opasnosti, ističe Terry Eagleton⁵⁸ kada navodi da je religija oduvijek bila jedno od najmoćnijih sredstava za opravdanje političke vlasti. Čovjek se našao u velikoj opasnosti jer mu se

u današnjem suvremenom društvu svašta nudi kao surogat Bogu.⁵⁹ Razvojem moderne prirodne znanosti, osobito na području vojne tehnologije i suvremene ekonomije, čovjeku i čovječanstvu u ruke je dana najveća moć koju je imao u svojoj dosadašnjoj povijesti, te je tako u svojoj nadmoći nad Prirodom i u vladarskoj samouvjerenosti postao Nadčovjek, tj. zamijenio je Boga.⁶⁰

»Čovjek nije načelo na kojem se temelji sve ostalo, ali takvo načelo doista postoji, a to je po njegovu mišljenju, Volja za Moć.«⁶¹

Težnja za sve većom moći i koristi u novom vijeku postala je najvažnija i glavno mjerilo, važnije od pravde, što je proizvelo na svim razinama i područjima ljudskog života užasne nepravde prema drugim ljudima i prirodi.⁶²

To potvrđuje i Jürgen Habermas navodeći da gospodarstvo na nekim područjima više ne služi životnom okruženju onako kako bi trebalo, nego da ekonomski imperativi sve više koloniziraju životno okruženje.⁶³ To je vidljivo upravo pojavom *neoliberalizma*⁶⁴ koji zagovara pravo jačega, odnosno da

52

Positivne kritike na račun Projekta svjetski etos skoro da i nema, na ovom mjestu navodimo samo neke od kritika koje su više upućene *ad hominem*, tj. osobno Hansu Küngu, poput kritike Roberta Spaemanna pod naslovom »Weltethos als 'Projekt'«, u: *Merkur: Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken* 50 (9–10/1996), str. 893–904; Stjepana Radića pod naslovom »Neki od problemskih aspekata 'Projekta svjetski etos' (I). Jedan analitičko-filozofski pristup problemu«, *Filozofska istraživanja* 116 (4/2009), str. 733–744 te »Neki od problemskih aspekata 'Projekta svjetski etos' (II). Jedan analitičko-filozofski pristup problemu«, *Filozofska istraživanja* 117–118 (1–2/2010), str. 269–282; Željka Senkovića, »Kritička bilješka uz 'Projekt svjetski etos'«, *Obnovljeni život* 66 (3/2011), str. 361–372; Predraga Režana, »Projekt svjetski etos«, *Filozofska istraživanja* 110 (2/2008), str. 379–396; kao i mnogobrojni radovi Ivana Cifrića.

53

Alen Kristić, *Religija i moć*, Rabic, Sarajevo 2009., str. 189–190.

54

F. J. Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje*, str. 112–113.

55

Ibid., str. 133–139, 1441.

56

Ivan Bubalo, *Kantova etika i odgovornost za svijet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1984., str. 173.

57

Ibid., str. 203. Radi bolje jasnoće nužno je napraviti distinkciju pojmova »zajednica« i »društvo«. Tako F. Tönniesa pojam »zajednica« opisuje kao povezanost običaja, jezika, dobara, dok pod pojmom »društvo« misli na ono što razdvaja, ali i odlikuje tržište, razmjena, novac. Usp. N. Skledar, *Čovjekov opstanak*, str. 179.

58

Terry Eagleton, *Kultura i smrt Boga*, Naklada Ljevak, Zagreb 2015. Eagleton istražuje promjenjive odnose religije i kulture te se s pravom pita: Kako je došlo do toga da je Bog sveprisutan u svijetu koji ga je proglasio mrtvim? U društvu kojem je sve više »Bog« na ustima a sve manje u srcu, te kakvu ulogu, ali i perspektivu nude religije u takvu »profanome« društvu?

59

T. Eagleton, *Kultura i smrt Boga*, str. 162 i dalje.

60

Ibid., str. 169. O odnosu teologije i tehnike, kao i samim posljedicama koje tehnološki razvoj ima na prirodu više u: K. Hunstorfer, *Ärztliches Ethos*, str. 65–69.

61

T. Eagleton, str. 172.

62

Jednako tako mišljenja smo da i pojava neoliberalizma ima štetan i porobljavajući utjecaj na gospodarstvo, a time i na čovjeka i njegovo zdravlje. Više o tome u: Slavko Kulić, *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam. Rat za demokraciju ili bolji svijet*, Prometej, Zagreb 2004.

63

R. Marx, *Kapital: Pledoaje za čovjeka*, str. 246–247.

64

David Harvey, *Kratka povijest neoliberalizma*, V.B.Z., Zagreb 2013. Pojam *neoliberalizam* definira kao teoriju »političko – ekonomskih praksi koja tvrdi da će ljudska dobrobit najviše napredovati ako se individualnim poduzetničkim slobodama i sposobnostima dopusti da se razbuktaju unutar institucionalnog okvira čvrstih imovinskih prava, slobodnog tržišta i slobodne trgovine«. Vidi str. 8. Naj-

bogati postaju sve bogatiji, a siromašni sve siromašniji. Neoliberalizam industrijskog doba, kako navodi Slavko Kulić, stvorio je tisuće bogatih industrijalaca, a postindustrijsko (informatičko) doba samo njih deset koji raspolažu s više od 60% ukupnog bogatstva svijeta.⁶⁵ U takvoj koncentraciji bogatstva samo privilegirane elite, odnosno sve manji broj bogatih i moćnih, postaje sve većim vlasnikom svega u svijetu: prostora i dobara, gdje nema mjesta za humanizam, etiku i etičke principe. Posljedice za društvo su vidljive (kao primjer navodimo veliki broj gradova Latinske Amerike) u sve većem porastu društvene nejednakosti, siromaštva, nezaposlenosti, širenju kriminala i korupcije.

»Suvremeni neoliberalizam djeluje kao globalni um, kao globalna politika i globalna ekonomija, iz čega proizlazi i globalni pravni poredak – pravo jačeg i moćnijeg.«⁶⁶

Küng će reći:

»... gdje god politika slobodnoga trgovanja iz jednog različito primjenjivog načela djelovanja postane apsolutna dogma i sama sebi svrhom, kojoj sva preostala ekonomska i društvena gledišta bivaju podređena, mora računati s moćnim društvenim protuslagama.«⁶⁷

Razvoj koji svoj temelj zasniva na koristi umjesto na pravdi, današnje čovječanstvo je dovedeno na prag različitih katastrofa od prirodnih pa sve do moralnih, odnosno društvenih.⁶⁸ *Novovjekovna znanost*, kako primjećuje Ante Čović, razvila je strategiju ovladavanja prirodom, na način da redukcionističkom metodologijom izdvaja i osamostaljuje čiste aspekte znanja, koja svodi na izračunljive i matematičke strukture. Nadalje, Čović se u svome istraživanju poziva na Francisa Bacona koji projektom velike obnove otkriva da se nova znanost od samoga početka utvrdila s onu stranu dobra i zla, te da Bacon znanje shvaća kao moć kojom čovjek prirodu podređuje koristi ljudskoga roda. Takav generički utilitarizam apsolutizirao je moć znanosti i oslobodio je svakog moralnog obzira.⁶⁹ Ivan Cifrić ističe da se radi o *posljedičnoj etici*, tj. da su za etičko postupanje bitne posljedice koje proizlaze iz takvih egoističnih postupaka i očekivanja.⁷⁰ Küng je mišljenja (posebno kada je u pitanju politika) da moć treba biti u službi mira, odnosno da bude korištena za službu umjesto za vladanje.⁷¹ Globalno tržište (kada je riječ o gospodarstvu) iziskuje globalni okvir etičkih pravila, a ta okvirna pravila iziskuju globalni etos.

»Tržišno gospodarstvo dobro funkcionira jedino kada je postavljen jasno ustrojen pravni okvir i kada je nošeno sviješću o odgovornosti gospodarskih aktera.«⁷²

Ovdje dolazimo do ključnog pitanja koje postavlja Hans Küng, a to je pitanje odgovornosti, kao i pitanje uloge svjetskog etosa u svim tim globalizacijskim procesima.⁷³

Jedan od mogućih odgovora na to važno pitanje nudi i Borut Ošljaj kada naznačuje da je

»... filozofska vrijednost 'svjetskog etosa' u tome što ona jasno ukazuje na specifičnu nedostatak tradicionalne akademske etike i ponovno joj otvara put k jedinstvu integrativnog mišljenja i djelovanja – put s kojeg je odavno skrenula.«⁷⁴

Pitanje koje se iznova postavlja jest sposobnost ne samo filozofa, koji su pozvani na kritička promišljanja o društvu i zajednici, nego i same društvene zajednice da u potrebnoj mjeri bude sposobna prihvatiti i drugačije ideje i uvjerenja, ali i koncepte, kako bi učeći od njih i sama sebe obogaćivala.⁷⁵

Küng uvijek iznova ponavlja, unatoč mnogobrojnoj negativnoj kritici na račun *svjetskog etosa*, što je i prethodno već naglašeno, da svjetski etos nema

tendenciju postati nekakva nova ideologija ili nadgradnja, niti namjerava učiniti suvišnim osebjuni etos različitih vjera i filozofija, drugim riječima to nije nikakav nadomjestak svetim spisima religija. Jednako tako svjetski etos nije rezerviran samo za jednu jedinu svjetsku vjeru ili jednu svjetsku kulturu, on je nužan minimum zajedničkih ljudskih vrjednota, mjerila i temeljnih stajališta, to je temeljna suglasnost oko obvezatnih vrjednota, neopozivih mjerila i temeljnih stajališta koje će, unatoč svojim dogmatskim razlikama, potvrditi sve vjere pa čak i nevjernici.⁷⁶

Veliki je ruski književnik i mislilac L. N. Tolstoj o religijama govorio da se

veći zagovaratelji neoliberalizma od 1979. godine su Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronald Reagan u SAD-u. Opširnije o tome na str. 43. i dalje. Vezano uz ovu problematiku više u: Stephen B. Young, *Moralni kapitalizam II: načela društveno odgovornog poslovanja za 21. stoljeće*, CROMA, Zagreb 2014. (poseban naglasak na 5. pogl.); te S. Kulić, *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*, str. 49. i dalje.

65

S. Kulić, *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*, str. 75. Navedene podatke potvrđuje i Hans Küng detaljnom analizom gospodarskog razvoja za vrijeme R. Reagana (1981.–1989.) u SAD-u i M. Thatcher (1979.–1990.) u Velikoj Britaniji. Opširnije u: *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, str. 41–51, 42.

66

S. Kulić, *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*, str. 60.

67

H. Küng, *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, str. 40.

68

Utilitarnost (korisnost) je jako širok pojam, a ovdje se misli na korist, egoističnost, odnosno na čovjekovu namjeru da prema svijetu postupa i brine isključivo iz vlastite koristi koju mu ona donosi, drugim riječima opisuju tendenciju da se prirodu podredi sebi i svojim ciljevima, a ne društvu u cjelini. Kao najvažniji predstavnici ovoga pravca u filozofiji su Jeremy Bentham (1748.–1832.) i John Stuart Mill (1806.–1873.). Vidi K. Hunstorfer, *Ärztliches Ethos*, str. 237. i dalje. Vezano uz ovaj pojam upućujemo na neke od važnijih izvora: John Sturat Mill, *Utilitarizam*, Kultura, Beograd 1960.; Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Clarendon Press, Oxford 1907.; Amartya Sen, Bernard Williams (ur.), *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge 1982.; Boran Berčić, »Utilitarizam«, *Filozofska istraživanja* 104 (2/2008), str. 363–377; te istraživanje Ivana Cifrića »Motivi čovjekovih postupanja prema živom svijetu«, *Socijalna ekologija* 16 (1/2007), str. 79–100.

69

Ante Čović, »Znanje i moralnost«, *Filozofska istraživanja* 67 (4/1997), str. 1049–1064.

70

I. Cifrić, »Motivi čovjekovih postupanja prema živom svijetu«, str. 83 i dalje.

71

H. Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, str. 116.

72

H. Küng, *Doživljena čovječnost: Sjećanja*, str. 485.

73

Kada je riječ o globalizacijskim procesima o kojima se u novije vrijeme sve više govori i istražuje, nužno je ovdje pojasniti i sam pojam »globalizacija«. Tako se referiramo na istraživanje Lina Veljaka koji navodi da su rasprave vođene mnogo prije »devedesetih godina prošloga stoljeća kada su u središte društvenoznanstvenih, političkih, a potom i filozofskih debata dospjeli sami problemi koji su povezani s fenomenom i procesom globalizacije, a s tim se probijem naznačene problematike u središte pozornosti ustalo i termin globalizacija (iznimku čini francusko govorno područje, gdje se standardizirao termin mondijalizacija)«. Lino Veljak, »Neumitnost globalizacije, nužnost alternative i pitanje o odgovornosti«, *Filozofska istraživanja* 113 (1/2009), str. 7–13, str. 7. Također, opširnije o ovom pojmu vidi u: Ulrich Beck, *Što je globalizacija?*, Vizura, Zagreb 2003., kao i moguće neke odgovore koje nudi Michael Dellwing u djelu *Globalisierung und religiöse Rhetorik: Heilsgeschichtliche Aspekte in der Globalisierungsdebatte*, Campus Verlag, Frankfurt/M. 2008.

74

B. Ošljaj, »Svjetski etos i njegova filozofska relevantnost«, str. 488.

75

O odnosu filozofije i etosa više u: K. Hunstorfer, *Ärztliches Ethos*, str. 97.

76

H. Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, str. 135.

»... bit svake religije sastoji jedino u odgovoru na pitanje: zašto ja živim i kakav je moj odnos s beskrajnim svijetom koji me okružuje? Nema niti jedne vjere, od najuzvišenije do najgrublje, koja ne bi u svojoj osnovi imala utvrđeni odnos čovjeka prema svijetu koji ga okružuje.«⁷⁷

Na tom tragu je i Arnold Toynbee kada navodi da »danas ne postoji čovjek koji zna dovoljno da bi mogao sa sigurnošću reći je li jedna religija veća od svih ostalih.«⁷⁸

Tijekom povijesti često su se pokazali slučajevi da religije mogu bile nositelji pozitivnih stremljenja ukoliko su ispravno shvaćene. Jedan od primjera je sv. Franjo Asiški koji, suprotno od većine današnjih vjerskih vođa i poglavara, pokazuje da je u odnosu prema drugim religijama, napose islamu, potrebno dati prednost onom božanskom, a ne ljudskom. Primaran naglasak je na promjeni u svijesti pojedinih ljudi; nužne su temeljite promjene perspektive prema onom zajedničkom.

»Čovječanstvu su potrebne društvene i ekološke reforme. Svi znamo da se posvuda po svijetu, sada kao i prije, nečovječno postupa s ljudima. Oduzima im se životne šanse i sloboda, gaze se njihova ljudska prava, ne poštuje se njihovo ljudsko dostojanstvo. Ali, imati moć ne znači imati i pravo! (...) Svi su pojedinci kao i država obvezani poštivati ljudsko dostojanstvo i jamčiti mu djelotvornu zaštitu (...). Čovjek treba biti pravi subjekt i cilj, a nikada puko sredstvo, nikada objekt komercijalizacije niti industrijalizacije.«⁷⁹

Na tragu je onoga što Kūng zagovara projektom svjetski etos i André Chouraqui kada u predgovoru djela *Deset zapovijedi danas* izražava vjeru u rađanje, kako kaže, novog čovječanstva, te naglašava da su jedino svjetske religije u mogućnosti biti pouzdano jamstvo svjetskog mira. Iako je i sam svjestan da je to utopijska ideja, ne gubi nadu, te ističe da je do toga moguće doći samo ako svjetske religije u svome mukotrpnom hodu prema pomirenju i ujedinjenju svih ljudi najprije izliječe rane iz prijašnjih povijesnih sukoba među religijama i narodima. Kako bi svoja nadanja utemeljio na vjerodostojnim temeljima, potvrđuje mu razni protokoli, konvencije, tekstovi o zaštiti okoliša, deklaracije protiv rasne, vjerske i spolne diskriminacije koje se zauzimaju za to da se zaštiti univerzalno dobro, Zemlja, a time i jedinstvo čovjeka.⁸⁰

U *Deklaraciji o svjetskom etosu*⁸¹ jasno se upozorava da je današnji čovjek preplavljen morem svakodnevnih informacija u kojima se na krivi način interpretiraju činjenice, zamagluje istina, neobjektivno se ljude informira kako bi se prikrili interesi. Općenito, stječe se dojam da mediji služe određenim interesima pojedinaca a ne dobrobiti društva, da se pravo koristi u pogrešne svrhe a gospodarstvo uništava.⁸² U takvu stanju neljudskosti i neistine, društvu je potrebno temeljno etičko usmjerenje koje će mu pomoći da u takvim okolnostima postane istinski čovjek koji će uvijek iznova tragati i zalagati se za vrijednost istine i za duh istinoljubivosti.⁸³

Sam Kūng će reći da sve do danas temeljna etička pravila predstavljaju temelj prave čovječnosti, opće priznatih pravila ljudskog ponašanja i suživota.⁸⁴ Na njima počiva i ideja svjetskog etosa i usko su povezana s očovječenjem čovjeka. Ta pravila ne predstavljaju ništa novo jer su poznata davno prije Grka; ona nisu nastala iz nekakvog zrakopraznog prostora kao gotovo rješenje, nego su se kroz stoljeća potvrđivala kroz gotovo sve religije i ne pukim teorijskim samopotvrđivanjem, nego prije svega praktičnim, stvarnim potrebama u životu svih naroda i kultura,⁸⁵ odlučno se protiveći svakoj krajnosti. Etiku odgovornosti Kūng vidi između real-politike i ideal-politike (na tragu ovog promišljanja je i prethodno spomenuti kardinal Reinhard Marx), to je srednji put koji je u duhu etike odgovornosti kakvu zastupaju Max Weber i Hans Jonas.⁸⁶

S pravom možemo zaključiti da

»... smisao etički odgovornog gospodarenja jest osigurati čvrsti temelj ljudskog života a time i života svijeta, naglasak je na težnji za općim dobrom«,

te da će

»... u budućnosti upravo odgovorno gospodarenje zahtijevati integraciju gospodarstvenih strategija i etičkih prosudbi, te stalno preispitivanje djelovanja gospodarstva u pogledu na njegove učinke.«⁸⁷

4. Umjesto zaključka

Ovdje se ponovno možemo vratiti na pitanje koncepata koji su se iznjedrili u europskom filozofskom krugu pod kraj dvadesetog i na početku dvadeset prvog stoljeća, a koje smo gore već spominjali. Svakako je dobro podcrtati koncept integrativne bioetike koji se pojavio u Hrvatskoj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, zahvaljujući Anti Čoviću i suradnicima. Zadaća integrativne bioetike najjednostavnije rečeno jest orijentacijsko promišljanje i zaštita života na svim njegovim razinama.⁸⁸ Bioetika je, kako navodi Čović, postala koncept koji pokušava vratiti znanost na staze koje je izgubila. Znanost kao da je izgubila mjerodavnost za ljudsku egzistenciju i regulativnost za oblikovanje cjeline života. Tako je bioetika od faze moralne refleksije unutar biomedicinskog područja dosegla fazu etičke refleksije i globaliziranje problemskog područja. Metodološkim usvajanjem etičke refleksije bioetika je izravno stupila na predmetno područje filozofske etike, čime se nametnula ne samo

77

Lav Nikolajevič Tolstoj, *Krug čitanja*, Sipar, Zagreb 2003., str. 11.

78

Arnold Toynbee, *Civilization on Trial*, Oxford University Press, New York 1948., str. 156., nav. prema: Huston Smith, *Svjetske religije*, Znanje, Zagreb 2010., str. 13–14.

79

Usp. *Deklaracija o svjetskoj etici*, str. 7–8.

80

Usp. André Chouraqui, *Deset zapovijedi danas: Deset besjeda za pomirenje Čovjeka s ljudskošću*, Konzor, Zagreb 2003., str. 12.

81

Deklaraciju o svjetskom etosu na hrvatski jezik preveo je Mato Zovkić pod naslovom *Deklaracija o svjetskoj etici*. Prijevod Deklaracije tiskao je Hrvatski ogranak Svjetske konferencije religija za mir (WCRP) u Zagrebu 1993. Na službenoj stranici Zaklade za svjetski etos u Tübingenu dostupan je tekst Deklaracije na više svjetskih jezika, uključujući i hrvatski. Dostupno na: <https://www.weltethos.org> (pristupljeno 9. 9. 2016.).

82

Svakako da veliku odgovornost u tome imaju mediji; na tragu Küngova projekta je i Hannah Arendt koja se zalagala upravo za odgovornu i kritičku komunikaciju. Kao jedan od primjera štetnog djelovanja medija na čovjeka

i njegovo zdravlje navodimo djelo Heinricha Bella *Izgubljena čast Katarine Blum*, Liber, Zagreb 1979.

83

Usp. *Deklaracija o svjetskoj etici*, str. 12.

84

O značenju etičkih normi i njihova upitnost više u: Hans Küng, *Biti kršćanin*, Konzor, Synopsis, Zagreb, Sarajevo 2002., str. 733–748 i dalje; te vidi još i pitanje specifičnosti kršćanskih normi na str. 750–767.

85

H. Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, str. 118.

86

M. Marinčić, *Integrativna gospodarska etika Petera Ulricha i novija etička strujanja*, str. 156. Potrebno je istaknuti da su veliki utjecaj na Küngov projekt svjetski etos, osim Hansa Jonasa, imali i Hannah Arendt, Karl Jaspers, Karl-Otto Apel, John Rawls te Jürgen Habermas. Vidi B. Ošljaj, »Svjetski etos i njegova filozofska relevantnost«, str. 493.

87

Ibid., str. 187–188.

88

M. Marinčić, *Integrativna gospodarska etika Petera Ulricha i novija etička strujanja*, str. 205.

nužnost njihove dublje interakcije nego i potreba kompleksnijeg odnosa prema filozofiji uopće, posebice prema njezinim tangiranim područjima kao što su filozofija povijesti ili praktična filozofija.⁸⁹ Bioetika se na taj način u kratkom vremenu prometnula u planetarnu etiku života, a samim tim obuhvatila i područje koje spada u pitanje zdravlja bilo fizičkog ili društvenog. Dobro je uzeti u obzir i razmišljanje Amira Muzura i Ive Rinčić koji konstatiraju da bioetika zasigurno ne može sve. Možda su naša očekivanja od bioetike prevelika, ali nas integrativna bioetika zasigurno svojom metodologijom može učiti da postoji i drugačiji pogled.⁹⁰

Jednako tako slične ili iste poglede na zdravlje društva u cjelini nudi nam i sam projekt svjetski etos koji možemo slobodno nazvati jednim primjerenim odgovorom na globalizaciju svjetskih problema: *globalizaciji etosa*, odnosno *globalizaciji ljudske odgovornosti*. On želi podsjetiti na one temeljne etičke vrijednosti koje su zajedničke svim svjetskim religijama i koje poznaju sve velike filozofske tradicije svijeta humanističke orijentacije.⁹¹ Prema uvidima G. Gebhardta pluralističko društvo u globalizirajućem svijetu zahtijeva traganje za diskursom o etičkim temeljima, o temeljnim vrijednostima koje uključuju sve partnere, neovisno u kojoj religiji, svjetonazoru ili filozofskom pravcu utemeljuju svoje djelovanje. Možda nam se može činiti da je ideja svjetskog etosa usko povezana sa svjetskim religijama, što je istina, ali se svjetski etos razumijeva kao etička osnovna koja onkraj religija uključuje humanistički etos bez religijskog utemeljenja, u protivnom bi i zahtjev položen u nazivu svjetskog etosa bio neopravdan i besmislen.⁹²

Možda je ponajbolju potvrdu relevantnosti same ideje svjetskog etosa ponudio slovenski filozof Borut Ošljaj zaključkom kako je:

»Svjetski etos zapravo u najboljem smislu pluriperspektivna ideja humanosti (čovječnosti); on je elementarna vrijednosna dimenzija čovjeka u njegovu mišljenju, osjećanju i praktičnom djelovanju. Naravno, u tom je smislu ideja svjetskog etosa kompatibilna s konceptom integrativnog mišljenja i integrativne bioetike te bi mogla predstavljati univerzalni etički minimum integrativne paradigme znanja.«⁹³

Kada je u pitanju zdravlje, ono je nepobitno jedno od najvažnijih komponenti kvalitete života i subjektivne dobrobiti, po nekim istraživanjima ispred zdravlja po važnosti su ljudi manje zadovoljni samo svojim materijalnim statusom.⁹⁴ Jasno je da je neophodno poduzeti sve da bi se zaštitilo zdravlje a time i život, no ono što smo u ovome istraživanju željeli naglasiti, ne umanjujući važnost očuvanja i brige za zdravlje s medicinskog aspekta, već zdravlje u širem kontekstu s pogledom na cjelokupno društvo, riječ je o promjeni perspektive prema zajedničkom, promjeni svijesti pojedinca za opće dobro.

Na odgovorno djelovanje za dobrobit svih poziva nas i Edgar Morin upozorenjem da se današnje društvo suočava s ozbiljnim problemima ali i prijetnjama koje ga vode prema uništenju. Čovjek se predao izazovima znanosti, tehnike i politike a da se prethodno nije pripremio za sve izazove i opasnosti koje one u sebi nose.

»Duh mora ostati budan i neprestano se boriti protiv pojednostavljivanja«

jer upravo u

»... razdobljima kolektivne hysterije, krize ili ratova opasnosti od pojednostavljivanja jačaju.«⁹⁵

Nadalje navodi Morin:

»Kada se jedan sustav pokaže nesposobnim za rješavanje vlastitih životnih problema, on se ili dezintegrira ili transformira u metasustav koji će biti sposoban rješavati svoje probleme. Trenutačno je naš planet nesposoban svladavati svoje životne probleme i izbjeći smrtne opasnosti.

Golema kriza kroz koju prolazi sadrži u sebi sve opasnosti katastrofe, ali i mogućnosti metamorfoze. To znači da što se više približavamo katastrofi, da je metamorfoza i više moguća. Tada nam nada može doći iz beznada.«⁹⁶

Istina je da ideja »svjetskog etosa«, kako ju zamišlja Hans Küng, ne nudi gotova rješenja za sve moguće društvene probleme, što joj nije ni intencija, nego je to prije svega poticaj (kompas) za njihovo rješavanje. S pravom možemo naglasiti da filozofija treba i mora ostati otvorena integrativnom mišljenju i djelovanju prema ovakvim, ali i sličnim idejama koje smo prethodno istaknuli. U suprotnom, kako navodi Borut Ošljaj, »sama će i dalje ostati arogantna, deficitarna i pothranjena prema idejama koje nisu njene vlastite«,⁹⁷ te na kraju i samu sebe dovesti pod veliki upitnik.

Berislav Čović, Mile Marinčić

**Social Responsibility for Healthy Society
in the Context of Küng's Weltethos Project**

Abstract

This paper attempts to propose an integral review of the concept of responsibility in the context of its contribution to the health of the society. Swiss ethicist, philosopher and theologian Hans Küng and his Weltethos project was the axis for thinking about healthy society, more specifically an attempt to bring society into the horizon of health. In the context of the mentioned concept, through a historical overview we referred to philosophers and theologians from Plato and Aristotle, over Aquinas and Saint Augustine, to Hans Küng but also not forgetting about other similar concepts that appeared at the end of 20th century and at the beginning of 21st century, such as Hans Jonas' new ethics (The Imperative of Responsibility), Potter's bioethics, Ulrich's integrative economic ethics and Čović's integrative bioethics. We especially discuss the concept of integrative bioethics, and leave an open question regarding the problem of what kind of questions and answers all the mentioned concepts, and especially Weltethos, can offer in the context of what is considered to be a healthy society, but also in the context of the question of the protection of life and world in its entirety.

Key words

responsibility, healthy society, Weltethos, Hans Küng, integrative bioethics

89

A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 121–122.

90

Iva Rinčić, Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Pergamena, Zagreb 2012., str. 165–166.

91

A. Kristić, *Projekt svjetski etos*, str. 241.

92

G. Gebhardt, »Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog«, str. 197.

93

B. Ošljaj, »Svjetski etos i njegova filozofska relevantnost«, str. 495.

94

Ovdje se referiramo na reprezentativno istraživanje građana Hrvatske koje su 2011. pro-

veli Z. Prizmić, Lj. Kaliterna Lipovčan i R. Franc te objavili u članku »What to do and not to do to be happy and satisfied? – Affect regulation strategies and subjective well-being in a representative sample of Croatia«, prema Dubravka Miljković, »Zdravlje i subjektivna dobrobit«, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 7 (2013), str. 223–237, str. 223.

95

E. Morin, *Etika*, str. 207.

96

Ibid., str. 189.

97

B. Ošljaj, »Svjetski etos i njegova filozofska relevantnost«, str. 487.